

ІНТЕРАКЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Ремех Тетяна Олексіївна,
кандидат педагогічних наук,
завідувач відділу суспільствознавчої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

Вступ. Основним завданням громадянської освіти в школі є підготовка учнів до ефективного функціонування в системі суспільних відносин, продуктивної соціальної взаємодії, активної участі в суспільній діяльності. Громадянська компетентність та громадянськість як якість особистості (її світоглядно-психологічна характеристика) може розвиватись лише в активній діяльності, в тому числі й пізнавальній діяльності на уроці. Виявом такої компетентності є соціально-комунікативні, інформаційно-дослідницькі здатності та громадянська участь учнів через вміння аргументувати, обирати й відстоювати власну позицію, розв'язувати соціальні проблеми, робити відповідальний вибір, взаємодіяти й ухвалювати рішення, демонструвати відповідні поведінкові моделі тощо.

Мета роботи. Сформульована нами актуальність досліджуваної проблеми визначає мету роботи – аналіз та висвітлення взаємозв'язку між формуванням/розвитком громадянської компетентності здобувачів загальної середньої освіти та застосуванням інтеракції в освітньому процесі.

Матеріали і методи. Для досягнення мети дослідження нами застосовувались такі методи як теоретичний аналіз наукових і методичних праць із проблеми формування й розвитку громадянської компетентності учнів, емпіричне спостереження педагогічної практики та педагогічне моделювання – анкетування вчителів громадянської освіти, опитування учнів, співбесіди з адміністрацією закладів загальної середньої освіти, опрацювання відповідних Інтернет ресурсів (учительських блогів, сайтів громадських організацій та закладів загальної середньої освіти) тощо. У дослідженні використані також аналітичні

матеріали науково-педагогічного проєкту всеукраїнського рівня «Розвиток громадянської компетентності учнів» (2018-2023 рр.), який реалізується на базі 5 закладів загальної середньої освіти та 2 закладів післядипломної педагогічної освіти. Тези й висновки ґрунтуються на узагальнених результатах дослідження зазначеної проблеми.

Результати і обговорення. У результаті опрацювання наукової та методичної літератури з указаної проблеми визначено, що громадянська компетентність – це готовність і здатність особистості активно й ефективно діяти на основі демократичних принципів і громадянської позиції. Таким чином, громадянська компетентність особистості є сукупністю двох складників: готовності, яка охоплює знання, вміння, мотиви, цінності, здатності, активний стан, установки на певну поведінкову модель, змобілізованість на виконання різних завдань та здатності, що виявляється в природній соціальній обдарованості й соціальній продуктивності. Отже, громадянська компетентність передбачає наявність як певної життєвої позиції учнів, так і їхньої внутрішньої готовності до її реалізації.

Сформована громадянська компетентність учня виявляється в певних якостях (впевненість, особиста відповідальність, толерантність, плюралізм тощо), його здатностях (критично мислити, взаємодіяти з іншими для досягнення мети, робити свідомий вибір тощо) та сформованому ціннісно-смысловому ставленні (до правил як бажаних моделей поведінки, до прав людини, демократії, справедливості як загальнолюдських цінностей і т. д.). Тобто громадянська компетентність виступає сукупністю знань, умінь, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань учня, які сприяють визначенню ним свого місця в суспільстві, усвідомленню себе громадянином, готовим реалізовуватися в своїй країні, становленню власної відповідальності за себе та свої дії. Як ключова така компетентність уналежнює громадянську активність та громадянську позицію особистості, її свідомий вибір та особисту відповідальність.

На основі теоретичного аналізу наукових розвідок проблеми виявлено, що громадянська компетентність повною мірою проступає в реальній життєвій

ситуації – як і будь-яка інша компетентність, вона не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. В ній органічно поєднується мобілізація знань, умінь і способів поведінки особистості, що спрямовані на умови конкретної діяльності. Тому формування й розвиток громадянської компетентності учнів має відбуватись шляхом залучення їх до різних видів діяльності.

Також з'ясовано, що основними завданнями курсу «Громадянська освіта» рівня стандарту (10 клас) (на відміну від інших навчальних предметів старшої школи) є розвиток в учнів умінь «поводитись», «проявлятись», «реалізуватись у життєвих ситуаціях», «спілкуватися з іншими», «отримувати досвід поведінки, взаємодії, взаємовідносин» і т.п. Встановлено та доведено шляхом педагогічного моделювання, що реалізація зазначених завдань потребує активної залученості учнів до навчання, їхньої ініціативної участі в різних навчальних ситуаціях на уроці й поза ним.

Відтак формування і розвиток громадянської компетентності передбачає організацію конкретної (урочної чи позаурочної) діяльності учнів, що моделює ті чи ті життєві ситуації або є безпосередньою участю в ній. Уроки громадянської освіти мають, окрім відповідних знань, розвивати громадянські вміння й навички учнів, формувати їхні поведінкові моделі. Учень, приміром, має не лише бути обізнаним у питаннях компетенції органів державної влади та органів місцевого самоврядування, повноваженнях посадових осіб, правах громадян і способах їх реалізації та захисту, законодавчій процедурі, особливостях виборчої системи, діяльності судової, фінансової, податкової систем держави – надважливо, щоб він міг бачити й усвідомлювати власне місце в цих процесах.

Якщо громадянська компетентність формується й розвивається виключно в діяльності, то ефективним засобом реалізації цього завдання вважаємо інтеракцію – навчання через спілкування й багатосторонню комунікацію учнів між собою та учнів із учителем. Таке навчання, засноване на взаємодії, співпраці та взаємонавчанні, активізує діяльність учня, перетворюючи його на суб'єкт освітнього процесу. У такій ролі учні співпрацюють в опануванні новою навчальною інформацією, беруть участь в діалозі, ставлять запитання одне

одному й учителю, обговорюють і досліджують проблеми, виконують творчі завдання тощо. Учень, взаємодіючи з іншими учнями і вчителем, опановує систему апробованих способів діяльності щодо себе й соціуму, освоює в індивідуальній та колективній діяльності механізми пошуку інформації, вибору, знаходження компромісу, ухвалення рішень, висловлює власні думки, емоції, враження стосовно навчального матеріалу.

Учитель, організовуючи самостійну пошукову діяльність учнів, виступає модератором вільного обміну думками та взаємодії учнів з метою розвитку їхньої мотивації, вмінь та соціальних навичок. Попри зміщення комунікаційний акцентів, роль учителя є вагомою – він проєктує й організовує освітній процес, координує діяльність учнів, консультує їх за потреби. На уроках громадянської освіти вчителю важливо також розуміти інтереси учнів, мотивувати їх через зв'язок навчання з реальним життям, заохочувати їхні різноманітні думки, ідеї, концепції стосовно обговорюваних суспільно значимих проблем. Отже, за інтерактивного навчання відповідальність за успіх і результативність процесу несуть усі його учасники, оскільки результати досягаються спільними зусиллями учнів і вчителя.

Аналіз проведеного нами анкетування вчителів громадянської освіти (34 особи) дає підстави стверджувати, що в навчанні учнів громадянства перевагу варто надавати розгляду дискусійних питань, дослідженням громадянознавчих проблем, аналізу кейсів (реальних ситуацій суспільного життя), що ставатимуть основою для спільного обговорення, дискутування учнів у класі та самостійного обмірковування вдома. Виявлено, що ефективно впливають на розвиток складників громадянської компетентності пізнавальні завдання для роботи учнів у групах/парах, організація та проведення дебатів із суспільно значимих тем, виконання учнями проєктів різного спрямування, які вони реалізують в шкільній чи місцевій громаді індивідуально або колективно.

Ми суголосні з думкою про те, що в навчанні учнів громадянства застосовувані вчителями інтерактивні методи як-от мозковий штурм, дискусія, рольова гра, портфоліо тощо мають поєднуватися з більш традиційними для

української освіти методами навчання. Утім, надання переваги останнім чи нехтування потенціалом інтеракції на уроках і заняттях громадянознавчого спрямування унеможливають ефективне досягнення мети громадянської освіти як-то формування й розвиток громадянської компетентності учнів у сукупності когнітивного, діяльнісного та аксіологічного її складників. Тому постає потреба в застосуванні тих способів організації навчання, які активізують пізнавальну діяльність учнів, уможливаючи їхню взаємодію. А от відтворення вчителем та/або учнями теоретичної (почасти абстрактної) інформації, відірваної від життя й суспільного досвіду останніх, не передбачає залученості учнів власне до діяльності. Цю думку підтверджує аналіз проведеного нами опитування учнів (31 респондент), де серед найцікавіших для них форм роботи вказано такі як участь в учнівських дебатах, реалізація проєктів (особливо екологічного спрямування), участь у роботі органів шкільного самоврядування.

Висновки. Проведене нами дослідження взаємозв'язку між формуванням/розвитком громадянської компетентності учнів та застосуванням інтеракції дає підстави стверджувати, що обов'язковою умовою ефективної реалізації завдань шкільної громадянської освіти є діяльнісні форми й методи навчання та організації позаурочної діяльності, ґрунтовані на взаємодії, співпраці й діалозі суб'єктів освітнього процесу.

Таким чином, інтеракція як сукупність способів і форм організації пізнавальної діяльності учнів виступає ефективним засобом формування й розвитку громадянської компетентності.

Наукова розвідка не вичерпує всіх питань указаної проблеми. Потребують теоретичного обґрунтування й практичної реалізації інструменти діагностики рівня сформованості громадянської компетентності здобувачів загальної середньої освіти, система інтерактивних педагогічних технологій формування й розвитку громадянської компетентності учнів та ін. Не менш актуальним залишається й питання навчально-методичного забезпечення моделі формування й розвитку громадянської компетентності учнів.